

Cséfalvy Pál

Az esztergomi főegyházmegyei gyűjtemények*

A gyűjtemények közül időrendben legrégebbi a Prímási és Káptalani Levéltár. Az egyházkormányzati tevékenységgel kapcsolatban keletkezett iratokat nyilván a kezdetektől megőrizték, a III. Béla király által elrendelt írásbeliség óta mindenképpen. A prímás egyúttal királyi kancellár is volt, és a legfőbb zászlósúr, a Római Szentszékkal való kapcsolat-tartás legfontosabb személyisége (a szentszék született követe). A Káptalani Levéltár legkorábbi iratai összefüggenek azzal a ténnyel, hogy a káptalan hiteshelyi tevékenységet is folytatott, okleveleket állíthatott ki, és hiteles másolatokat készíthetett. Ezeket gyűjtötte össze és adta ki Knauz Nándor a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* I. (1874) és II. (1881) kötetében. Dedek Crescens Lajos folytatta ezt a sorozatot a III. (1924), Hegedűs András pedig a IV. kötetrel (1999). Így a kezdetektől, 979-től 1358-ig viszonylag teljesen olvashatóak a levéltárak aktái. Részlegesen kutatható a többi anyag, elég jó iratjegyzékek állnak rendelkezésre. Fontosabb dokumentumok: az Aranybulla (1222) másolata 1318-ból, a Beregi Egyezmény 1231-ből. Korábban a Székesegyház mellett őrzött iratok számát ellenséges fosztogatások – Csák Máté, a cseh Vencel király –, ismétlődő tűzvészek, menekülések megcsappantották, mégis az Országos Levéltár mellett a legnagyobb kútfő hazánk és egyházunk történelmét illetően. Ma a Prímási Levéltár az érseki székházban, a Káptalani Levéltár a Szent Adalbert Központban található.

Az Érseki Simor Könyvtár Simor János (1813-1891) könyvgyűjteményét foglalja magában. Kultúrtörténeti jelentősége abban áll, hogy Simor megvásárolt minden teológiai vonatkozású könyvet, beleértve a lexikonokat is, minden közép-európai nyelven. Nem vásárolt szépirodalmat, regényt, versesköteteket, viszont nagyon szerette a kódexeket. Mára kb. 75 000 kötetre emelkedett a prímás halálakor kb. 60 000-es állomány. Ugyanis azóta az érsekeknek járó köteles példányok is ide kerülnek. A legalaposabb katalógust Sujánszky Antal kanonok készítette, nyilván a prímás felkérésére: *Catalogus Bibliothecae Joannis Cardinalis Simor (Strigonii 1887)*. Azóta Dr. Lenhardt Vilmos rendezte, és új kataló-

* Az alábbiakon kívül létezik még a Ferences Könyvtár, rendi tulajdonban. A Teológiai Főiskolának és a Vitéz János Pedagógiai Főiskolának is van saját könyvtára.

gusszámokkal látta el az egész gyűjteményt. A kutatói szolgálatot most a Primási Levéltár látja el. A könyvtár 19 kódexszel és inkunábulummal rendelkezik, köztük a nevezetes Filipecz-Pontificaléval.

A főszékesegyház liturgikus tevékenységével kapcsolatban alakult ki a Főszékesegyházi Kincstár. A főpapság környezetében természetes a liturgikus tárgyak gazdagsága és művészeti minősége. Nem volt még „műemléki” gondolkodás, de a nemes személyekhez kapcsolódó tárgyak elkerülték az átalakításokat. Kis, jól zárható kamrákban őrizték a főtemplom kincseit. A tárgyak első felsorolása 1528-ban készült, amikor a török elől Drégely várába menekítették őket. Ekkor 90 darabot helyeztek el különböző ládába. Még 18 alkalommal mentették át az értékes darabokat különböző, legtöbbször külföldi székesegyházakba és főúri várakba. Ilyenkor a textilek pusztultak jobban, és illett is otthagyni emlékül valamit a befogadó számára. Korábban Kőszegi Iván és Vencel király 1304-ben rabolt, majd Csák Máté 1312-ben, majd pedig Stibor vajda fosztogatott. Királyaink gyakran hozzányúltak az egyház vagyonához. II. Lajos a mohácsi csata előtt, Zápolyai János a csata után vitt, amit tudott. A Mátyás királyhoz hűtlen Peckenschlager János érsek a salzburgi kincstárt gazdagította esztergomi műtárgyakkal. Kollonich Lipót 1683-ban lefoglalta Szelephényi primás vagyonát és az esztergomi főszékesegyház kincseit. A napóleoni háborúk idején háromszor is kellett áldozatot hozni a király kérésére, 1848-ban a hadikincstár kérte a nagyobb ereklyetartókat beolvasztásra. A legfontosabbakat sikerült mindig megmenteni. 1919 tavaszán a kommunisták az egész kincstárt Budapestre, az Iparművészeti Múzeumba szállították, de a nemzeti kormány visszaadta 1920 őszén. 1944 őszén a németek, majd a szovjetek elől elrejtették a kincseket. 1949-ig senki nem láthatta azokat. 1952-től vált újra látogathatóvá a Kincstár.

A romantika korának szellemében Simor János érsekben fogalmazódott meg a gondolat, hogy a nagy művészeti értékeket bemutassák az érdeklőknek. 1886-ban alakította ki az 1987-ig működő kincstári páncélozott helyiséget. A turizmus világméretűvé válása (1970-1990) indokolta a gyűjtemény jelenlegi helyének kialakítását a Bazilika első emeletén.

A sok pusztulás és rablás után az esztergomi még mindig Közép-Európa leggazdagabb egyházi kincstára. A főszékesegyházban nagyon sok ereklye van, köztük a magyar szenteké, nem egyszer gyönyörű foglalatban. Legrégibbi darabja, az ovális hegyikristályba vésett Kálvária-jelenet, 870 körül keletkezhetett Metzben. Napjainkban is gyarapszik a gyűjtemény, elsősorban az érsekek adományiból. Egyedül álló darabok: a bizánci ünnepi ikon (szaurotéka) az 1180-as évekből; a királyi eskükereszt az 1200-as évek közepéről; a 3 szarvserleg, Zsigmond, illetve Má-

tyás király idejéből; a Suki-kehely 1440-ből; Mátyás király Kálváriája az 1403 és 1480-as évekből; a királyi csókkereszt az 1660-as évekből; a domború hímzésű miseruhák sorozata a gótika és reneszánsz idejéből.

A kincstár számos darabját ma is használják ünnepi alkalmakkor. Most közel 500 műtárgyat csodálhat meg a közönség, és tanulmányozhatnak a művészettörténészek. Változó kiállítások is vannak a kincstárhoz kapcsolódó külön teremben.

A mostani római előírásokat messze megelőzve, de a művészetpártoló pápákat követve Simor János (1813-1891) bíboros hercegprímás 1875-ben megnyitotta a nagyközönség számára saját művészeti gyűjteményét a Bibliothéka épületében. 1876-ban (a műtárgyak számának állandó gyarapodása miatt) már Keresztény Múzeumnak nevezte gyűjteményét, és a Főszékesegyházra hagyta. A legújabb időkhöz a Főszékesegyházi Káptalan gondozta (a Kincstárral és a Bibliothékával együtt). Prefektusokat állított a gyűjtemények élére. Ma a Főegyházmegye vette át ezt a szerepet. Amikor a jelenlegi érseki székház elészült (1882), Simor az új otthonába költöztette múzeumát. Halálakor (1891) 624 kép és dombormű volt a múzeumban, ehhez jöttek még a palotában elhelyezett műtárgyak.

Simor műkedvelő főúr volt. Elsősorban az itáliai érett reneszánsz műveket kedvelte. Ha kedvencét nem tudta megvásárolni, lemásoltatta. Több művészt foglalkoztatott (Paczka F., Schöffmann M.). A szobrok és a barokk művek nem érdekelték. A nazarénus festőket (pl. a magyar Szoldatitsot) kedvelte. Kilencszer járt Rómában, mindig szakértőkkel, és sohasem tért meg üres kézzel. Legfontosabb beszerzése a több mint 60 képből álló Bertinelli-gyűjtemény megvásárlása. Később – főleg Ipolyi Arnold hatására – korábbi művek is felkeltették érdeklődését, a magyar templomokból a barokk időben kikerült táblaképeket is vásárolt. Jelentős tette volt a garamszentbenedeki Úrkoporsó megmentése. Simorra ösztönzőleg hatott Ipolyi Arnold (1823-1886) besztercebányai, majd nagyváradi püspök tevékenysége. Őt nevezte Toldy Ferenc az első magyar művészettörténésznek. Tudatosan gyűjtötte a minél régebbi táblaképeket, népi hímzéseket, habán kerámiákat, ikonokat és ötvösműveket. A Magyar Tudományos Akadémián összefoglaló előadásokat tartott a régi magyar építészetéről, szobrászatról, festészetéről. Figyelme az ősi magyar mitológia felé is fordult, foglalkozott hadtörténettel, nyelvészettel. Gyűjteménye kalandos úton került a románok elől, Nagyváradról Esztergomba, 1921-ben. Gyűjteményének korai táblái szerencsésen egészítik ki a simori álmányt. A San Marco-hagyaték művészeti része 1925-ben került a Keresztény Múzeumba. Ezáltal szinte megkétszereződött a Keresztény Múzeum műtárgy-állománya.

Csernoch János hercegprímás engedett Lepold Antal és Gerevich Tibor kérésének: a simori diszmnű-könyveket és albumokat az első teremből átvitette a Simor Könyvtárba, felszabadítva az immár feleslegessé vált főhercegi vendég-lakosztályt az Ipolyi- és San Marco-anyag elhelyezésére. Gerevich méltán emlegette az immár európai súlyú gyűjteményének jövődő világhírét a Prímás Albumban, 1929-ben. Ehhez járultak még Csenoch prímás szerencsés vásárlásai (Lepold és Gerevich segítségével). A II. világháború a prímási palota épületében hatalmas károkat okozott, de az el nem rejtett múzeumi anyagban csupán a Hardy-féle viaszfigurák és néhány keleti szőnyeg ment tönkre. Egy Pinturicchio-képecske tűnt el, de nem háborús tevékenység következtében. Utólag tudjuk, hogy a szovjet hadsereg illetékes tisztjei tisztában voltak a Keresztény Múzeum jelentőségével a magyarországi múzeumok között. A palotában lakó tisztek vigyáztak a prímásra és a művészeti alkotásokra. Egyházi épületekben való fosztogatásokról nincs tudomásunk. Lovaik patkóinak működése nyomán rongálódott meg a földszinti díszlépcsőház terrazzója. Ezt mint utolsó háborús sebet 2006-ban állították helyre.

Annál nyomasztóbb volt a Mindszenty bíboros körül kialakult politikai légkör, amely a múzeum életében is érezte hatását. 1945-1952 közt nem volt múzeumi élet. A civil szakemberek nyomására indult el a múzeum újjászerveződése, állami segédlettel. Az újjárendezés feltétele volt a raktárszoba kialakítása. Dr. Czobor Ágnes, Mojzer Miklós, Eszláry Éva, Mucsi András művészettörténészek, Varga Dezső restaurátor segítségével lélegezni kezdett a múzeum. Hogy ennek anyagi feltételeit az állam biztosíthassa, Zolnay Lászlóval létre hozatták a városi Balassa Bálint Múzeumot. Ennek személyi állományában szerepeltek az említettek. Később a Vármúzeum dolgozói közé sorolták őket. Arról szó sem lehetett, hogy az akkori állam az egyháznak közvetlenül pénzt adjon. Teljesen átrendezték a múzeumot, a korábbi területből kialakítottak egy raktárhelyiséget, restaurátor-műhely is csíptek le az utolsó teremből, a főegyházmegye passzív asszisztenciája mellett. Zolnay, majd utódja, Dr. Nagy Zoltán teljhatalommal intézkedtek a Keresztény Múzeumban is. Sikerült is összekeverni sok mindent, főleg az iparművészeti anyagban.

1969-ben indította el Dr. Nagy Zoltán a múzeum teljes felújítását Dr. Szabó Imre kormányzósága alatt. A műtárgyak nagy részét a palota termeiben helyezték el. Ez időben a vízivárosi plébániatemplomban és a Balassa Múzeumban rendeztek kiállítást. A palota padlasterében födémcserére, a nyílászárók cseréjére, álmennyezet kialakítására (a klíma-rendszer miatt) és új, klimatizált raktárhelységek kialakítására került sor. Asztalos- és lakatosműhelyt is alakítottak ki a palota melléképületében.

Mindezt Árva Vince „vezényelte” le. Sikerült függetlenítenie a múzeumot az állami múzeumoktól, önálló költségvetési szervvé tennie, összeállította jóváhagyta az SzMSz-t Kisberk Imre apostoli kormányzósága alatt. Amikor politikai okokból Árva Vincét menesztették, Kovács Tibor káptalani prefektust nevezték ki igazgatóvá, és melléje rendelték Cséfalvay Pál művészettörténészt szakmai vezetővé. Cséfalvay Pált – párizsi tanulmányai után – 1976-ban nevezte ki Lékai László bíboros igazgatóvá. A felújítást fele részben a Minisztérium, fele részben az egyházmegye (vatikáni és európai katolikus segítségnyújtó szervezetek segítségével) finanszírozta.

Käfer István

Szlovák/szláv bibliák hungaroszlavakológiai nézőpontból

A Regnum Hungariae szlovák etnikumának mindennemű szellemi megnyilvánulása az ország kultúrájának szerves része is, aminek elemzése a szlovákságtudomány hungarus összetevőit vizsgáló hungaroszlavakológia tárgya. A mindenkori országhatárokon belül és bárhol a világon nemzeti nyelven létrejött, megjelent írásos dokumentumokat a nemzeti bibliográfiák regisztrálják. A magyar nemzeti bibliográfia természetesen számba veszi a mai Szlovákia területén 1920-ig megjelent munkákat, és a szlovák nemzeti bibliográfia is az ország mai területén bármilyen nyelven napvilágot látott kiadványokat. Az átfedések egységesek, azonosságuk híven tükrözi azt a szellemi összefüggésrendszert, amely nélkül magyarok és szlovákok aligha értelmezhetik helyesen múltjukat.¹ Nincs ez másképp a Bibliával kapcsolatban sem, sőt, anélkül, hogy részletesebb közép-európai összehasonlító vizsgálatokra vállalkoznánk, néhány szimbolikus adatunk is egyrészt túlmutat közvetlen régiókon, másrészt az Igazság mindenütt való jelenlétére figyelmezteti az egykori adatok mai értelmezőit.

Az Országos Széchényi Könyvtár állományában becses cseh ősnyomtatvány-bibliák találhatók: Prága 1488,² Kutná Hora 1489,³ és egész

¹ Vö. KÄFER I., *Lacrumae gentis Slavonicae. A szlovák művelődéstörténet kezdetei az RMNy* [Régi Magyarországi Nyomtatványok III 1636-1655. Akadémiai Kiadó, Bp. 2000 1117.] *harmadik kötetében*, in KÄFER I., *Dona nobis pacem. Magyar–szlovák kérdések* (PPKE BTK, Piliscsaba 2005) 97–102.

² BORSA G. – KÄFER I., *Catalogus librorum veterum usque ad annum 1800 in lingua Bohemica et*